

Chesnot / Getty Images

Kunst Klimaatpropaganda's Ieder zijn eigen tsunami

De **klimaatcrisis** levert een ware cultuurstrijd op. 'Liberale' kunstenaars zien geen stervende planeet en propageren méér consumptie, maar dan groen. **'Transformatieve' kunstenaars** vrezen juist de ondergang en willen stevig ingrijpen.

Jonas Staal

30 november 2015. Politici en beleidsmakers, ngo-medewerkers en lobbyisten, activisten en slachtoffers van de klimaatcrisis, reizen massaal af naar Parijs voor COP21, in een poging internationale afspraken te maken over het reduceren van de extreme verhitting van de aarde.

Ook kunstenaars zijn gekomen. De IJslandse kunstenaar Olafur Eliasson heeft samen met geoloog Minik Rosing enorme ijsblokken onttrokken uit Kalaallit Nunaat, het land van de Kalaallit, in het mondiale noorden beter bekend als de Inuit van Groenland. Eliasson heeft deze ijsgiganten, waarvan sommige vijftienduizend jaar oud zijn, cirkelvormig opgesteld buiten de Place du Panthéon in Parijs. Voorbijgangers leggen hun hand op het ijs. Sommigen hun oor, om het interne gekraak van deze opwarmende aardse oergeschiedenis te beluisteren alvorens deze definitief uiteen zakt om voor altijd te verdwijnen in

de goten van Parijs. De titel van het project: *Ice Watch*. Het doel volgens Eliasson en Rosing? Het scheppen van 'bewustzijn over klimaatverandering door een directe, fysieke ervaring te creëren van de realiteit van het smeltende Arctische ijs'.

Dergelijke verklaringen zijn populair in kunst die zichzelf als sociaal of geëngageerd ziet, maar het is de moeite waard om de vraag te stellen wat dit 'bewustzijn' precies inhoudt en wat het met en voor mensen doet. Voor ontkenners van de klimaatcrisis is het eerder een mooie plek om sneeuwballen te gooien dan dat men zich hier ineens, door het aangezicht van dit restant van ijsbergen, bekeert tot klimaatactivist. Voor degenen voor wie de klimaatcrisis realiteit is, voedt het geforceerde wegwijnen van de ijsblokken verdere klimaatrouw en machteloosheid.

Of is er toch nog actiepoteëntieel? Zaker, stelt Eliasson, die tijdens het exposeren van dit

kunstwerk ook zijn *Little Sun* ter verkoop aanbiedt: een op zonne-energie aangestuurde lamp in de vorm van een gele plastic bloem, die hij ontwikkelde in samenwerking met 'gemeenschappen, bedrijven, civiele samenleving en regeringen', om licht te brengen naar de zogenaamde 'Derde Wereld'. De slogan: 'Laat licht schijnen op klimaatactie'. Nergens wordt in Eliassons witte paternalisme gerept van de eis van financiële koloniale reparaties, inclusief reparaties voor de trans-Atlantische handel van tot slaaf gemaakte mensen, of van het ontmantelen van de neokoloniale roofstructuur waarmee regeringen en bedrijven nog altijd fossiele brandstoffen en mineralen ontvreemden van landen uit het mondiale zuiden. In plaats daarvan biedt de kunstenaar de illusie dat een door zonne-energie gedreven lampje in betekenisvolle verhouding staat tot de catastrofale ontbinding van onze biosfeer.

Het is een kunstwerk dat een liberaal perspectief op de klimaatcrisis biedt: het roept op het bewustzijn van individuen te veranderen en vervolgens verantwoordelijkheid te nemen om het 'goede' te doen – dat wil zeggen, om biologische producten te kopen, een spaarlamp, een elektrische auto en een extra carbon-offset-optie wanneer je bij KLM/Air France een vliegticket boekt. Maar los van het feit dat dergelijke vormen van 'groen' consumeren alleen toegankelijk zijn voor een vermogende klasse, weten we eigenlijk ook wel dat de positieve randeffecten in geen verhouding staan tot de schaal van de ineenstorting van ons ecosysteem. Het is klimaateenzaamheid die door *Ice Watch* nog eens versterkt wordt: de eenzaamheid van de consument in een liberale samenleving die geen andere handelsopties aangeboden krijgt dan *nog meer* te consumeren.

Daar staan we dan, ieder in zijn eigen

Links: de installatie *Ice Watch* van kunstenaar Olafur Eliasson tijdens de klimaatconferentie COP21, Parijs, 2015; rechts: Extinction Rebellion-demonstratie in Londen, juli

Guy Bell / Shutterstock / ANP

klimaatenzaamheid, te luisteren naar stervende ijsblokken met een bloemvormig zonnelampje in onze hand. Het klimaatakkoord van Parijs dat in deze periode gesloten werd, is in dit licht tekenend: de al gevaarlijk lage doelstelling om klimaatopwarming onder de anderhalve graad te houden wordt al niet gehaald, de overmatig optimistische berekeningen waren ook nog eens gebaseerd op allerhande speculatieve ‘groene’ industrieën waarvan de wezenlijke impact uiterst ongewis is. Zouden ze *Little Sun* ook meegerekend hebben?

Eliassons werk is een goed voorbeeld van *liberale klimaatpropaganda*. Het is kunst die een hyper-individualistisch wereldbeeld in stand houdt, waarin iedere consument zijn eigen verantwoordelijkheid moet nemen om een planetaire crisis op te lossen. De klimaatcrisis, in deze logica, is een crisis van ‘de mensheid’, niet van specifieke elites die doelbewust de fossiele industrie in stand hebben gehouden, ook al wisten zij maar al te goed dat hun krankzinnige winsten ten koste zouden gaan van de meerderheid van de levende wezens op aarde.

Het is in dat licht dat we de liberale klimaatpropaganda, die stelt dat wij allen gelijke verantwoordelijkheid dragen voor de crisis, moeten

Daar staan we dan: te luisteren naar stervende ijsblokken met een zonnelampje in onze hand

weerleggen. Wij leven niet in het ‘Antropoceen’, naar het Griekse *anthropos* dat ‘man’ of ‘mens’ betekent, een term die wordt gebruikt om een nieuw geologisch tijdperk te duiden waarin het klimaat zou zijn veranderd door ‘menseelijke invloed’. In werkelijkheid leven wij in het Kapitaloceen: een geologisch tijdperk dat wordt gevormd door een krankzinnige kleine elite die aan het hoofd staat van het fossiele kapitalisme. En speciaal voor die elite is een hele industrie aan uitsterfingskunst en -design op de markt gebracht, om het geweten af te kopen met ‘bewustwordingscultuur’.

In Nederland wordt deze tak van cultuurindustrie gepionierd door kunstenaar-ondernemers als Daan Roosegaarde, die met zelfvoorzienende *glow in the dark* ‘smart highways’ en zijn *Smog Free Tower* – een glad ontworpen aluminium toren die koolstofdioxide uit de lucht trekt – een bombardement aan naar Silicon Valley gemodelleerde design-start-ups lanceert. Net als Silicon Valley probeert hij razendsnel investeerders aan te trekken met onmogelijke ‘design-oplossingen’ voor de klimaatcrisis en de energiearmoede, en net als in Silicon Valley staan bedrijven en staten in de rij om met dergelijke snelle techno-fixes hun verantwoordelijkheid af te kopen. Je snelweg genereert zijn eigen elektriciteit! Deze toren trekt alle vervuiling uit je stad! Hij belooft een weg uit de uitsterfing via slim ontwerp, maar creëert vooral een markt voor zijn eigen uitsterfingsontwerp – *extinction design*.

Door uitsterfing tot markt te maken, past de stijl van Roosegaarde uiteindelijk beter bij de libertaire dan bij de liberale filosofie. Elon Musk, die naar het zich laat aanzien de eerste biljonair op aarde zal worden, is meester in het vertalen van grootschalige uitsterfing tot persoonlijk

kapitaal. Zo richt hij zich op het ontwikkelen van commercieel ruimtevervoer en het bewoonbaar maken van Mars met bedrijven als SpaceX. Dit, in zijn eigen woorden, om een ‘back-up-planeeet’ te *terraformen* voor een – mede door hemzelf – onleefbaar geworden aarde. Zijn legertje ontwerpers verbeeldt Mars als een ultramoderne en comfortabele artificiële biosfeer, met eigen kassen, entertainment en een bar – hij wist zelfs *National Geographic* te overtuigen om er een als documentaire vermomde infomercial voor SpaceX van te maken met de titel *Mars*.

Wat ontbreekt in Musks verbeelding van de Mars-kolonie is veelzeggend: een parlement. Een grondwet. Een rechtbank. En dat is belangrijk voor de wereld die de libertaire via de uitsterfingsmarkt wil creëren: in deze Ayn Rand-achtige ruimtekoloniefantasieën is de CEO koning. En voor dit libertaire koninkrijk hebben kunstenaars als Daan Roosegaarde een speciale categorie culturele diensten gelanceerd, zoals het *Space Waste Lab*, dat met een conceptuele groene lasershow ruimteafval vanaf de aarde in kaart brengt. Kunstenaar Jeff Koons ging hem alvast voor met de lancering van zijn *Moon Phases*, een serie van 125 sculpturen die verschillende fasen van de maan representeren en die in een plexiglazen kubus gezamenlijk meereizen met Musks SpaceX Falcon 9-raket, om zo het eerste kunstwerk te worden op de maan. Roosegaarde en Koons zien geen stervende planeet, zij zien een ontwerpgelegenheid voor de libertaire superelite.

Iedere ideologie en machtsstructuur kent zijn eigen propaganda, het is daarom, zoals filosoof Jacques Ellul al stelde, beter te spreken van propaganda’s in meervoud. En kunst en cultuur vormen een belangrijk deel van elk van die propaganda’s om een gewenste realiteit vorm te geven. Want propaganda gaat, anders dan men vaak lijkt te denken, niet om het sturen van een boodschap, maar om het construeren van een nieuwe werkelijkheid – of het bestendigen van een oude. Dat is voor de klimaatcrisis niet anders.

Stel, een liberaal, een libertair, een complotdenker, een fascist en een socialist staan aan zee, en een enorme tsunami komt hun kant op. Zien zij elk dezelfde tsunami? Nee, door propaganda leven zij elk in een andere realiteit. Ik besprak al de liberale klimaatpropaganda (Eliasson), die de crisis ziet als een crisis van individuele consumenten, en de libertaire klimaatpropaganda, die de crisis vooral ziet als markt (Roosegaarde en Koons). Aanvullend zal de complotdenker stellen dat de wereld überhaupt niet rond is, laat staan dat er iets als een klimaatcrisis bestaat. De fascist zal vervolgens argumenteren dat zwarte overbevolking in het mondiale zuiden schuld draagt voor de klimaatcrisis en dat alleen het witte ras het suprematistische recht heeft om te overleven – een logica die ook wel ‘eco-fascisme’ wordt genoemd. En de socialist zal stellen dat de verantwoordelijkheid van de crisis ligt bij de 0,1 procent rijkste wereldelite en dat planetaire herverdeling van middelen een solidaire noodzaak is. >

Samen verklaren deze klimaatpropaganda's waarom het zo moeilijk is om gemeenschappelijke grond te vinden in het klimaatdebat: wij leven simpelweg niet in dezelfde (propaganda) wereld. En wij moeten ook niet de illusie hebben dat er een wereld bestaat die vrij is van propaganda. Waar macht is, is ook propaganda. Propaganda is simpelweg de wijze waarop macht de wereld vorm probeert te geven in haar belang. Maar niet elke machtsvorm is hetzelfde, en zo ook niet elke propaganda.

Denk aan een beweging als Extinction Rebellion, of 'XR', die met carnavaleske acties en bezettingen dagelijks blokkades opwerpt voor het kapitalistisch systeem. Onder het mom van burgerlijke ongehoorzaamheid plakken haar activisten zich vast aan snelwegen, privéjets en door ING gesponsorde kunstwerken in musea. Gezamenlijk vormt XR een groeiende mondiale tegenmacht, en die tegenmacht propageert haar eigen realiteit: een wereld waarin de fossiele industrie wordt ontmanteld en burgerberaden toekomstig beleid vormen. We zouden dit *transformatieve klimaatpropaganda* kunnen noemen: een wens om klimaatverandering serieus te nemen door onze levensgevaarlijke systemen te transformeren in samenhang met het veranderende klimaat.

Hier hebben we het dus over een ander soort propagering: het uitdragen van een politiek idee en de nieuwe werkelijkheid die dit tot stand kan brengen. In Extinction Rebellion wordt die gedragen door collectieve protestcultuur en performance. XR's rouwstoet voor het klimaat of cyberpunk-piratenboten, waarmee centrale wegen in Londen geblokkeerd werden, doen soms denken aan een *Mad Max*-achtige apocalyptische einde-der-tijden-cultuur. Maar relevanter is mogelijk de solarpunk-televisieserie *Station Eleven*, naar het boek van Emily St. John Mandel. Hierin staat een queer-theatergroep met de naam Travelling Symphony centraal, bestaande uit acteurs, acrobaten en muzikanten die excentrische Shakespeare-interpretaties opvoeren in een post-pandemische wereld waar zeven miljard mensen aan een virus bezweken zijn. Anders dan het apocalyptische cliché, waarin de ineenstorting van de wereld grond is voor permanente oorlogsvoering tussen militieën, plundering en moord, vormt Travelling Symphony een gekozen familie voor wie kunst gemeenschappelijke banden hernieuwt en bijdraagt aan het delen van rouw voor een stervende wereld.

De rebellie van hen die uitsterven, toont dat het einde van de wereld nooit het einde is van *alle werelden*. Vriendschap, liefde, woede, verzet – die worden niet minder belangrijk in de ineenstorting van het klimaat, maar juist nog belangrijker in het scheppen van solidariteit om betekenisvol en collectief te kunnen overleven.

Op de transformatieve klimaatpropaganda van Extinction Rebellion is veel legitieme kritiek geweest, zoals haar overwegende witheid en het feit dat strategieën van burgerlijke ongehoorzaamheid door bijvoorbeeld massaal

gearresteerd te worden bij blokkades, voor zwarte mensen en mensen van kleur zwaardere consequenties kunnen hebben omdat zij vaker met politiegeweld te maken krijgen en een strafblad een veel grotere impact op hun leven heeft. Als gevolg zien we XR deze dagen veel directer optrekken en aansluiten bij acties van Black Lives Matter en Kick Out Zwarte Piet.

Dat is terecht en belangrijk, want de klimaatcrisis is diep geracialiseerd: zwarte mensen en mensen van kleur in het mondiale Zuiden betalen de grootste prijs, maar hebben het kleinste aandeel in de totstandkoming van die crisis.

En de koloniale verklaring van de wereld tot bezit, inclusief mensen, dieren, planten en grondstoffen, legde vijfhonderd jaar geleden het fundament voor de ineenstorting van onze biosfeer. De eerste massa-uitstervingen in de geschiedenis liepen gelijk op met de totstandkoming van de trans-Atlantische handel in tot slaaf gemaakte mensen. Veranderen met het klimaat betekent het ontmantelen en repareren van de koloniale en racistische fundamenten van onze huidige wereld.

Die boodschap staat centraal in de video-serie *A Message from the Future*, geschreven door onder meer Opal Tometi, mede-oprichter van Black Lives Matter, politica Alexandria Ocasio-Cortez en schrijver Naomi Klein. In elk deel horen we een verteller uit de toekomst spreken naar ons heden, terwijl we de handen van

Juist nu hebben we bewegingen als XR nodig, denkers als Naomi Klein, organizers als Opal Tometi

kunstenaar Molly Crabapple zien, die in penseel hun woorden schildert tot beeld. Deze stemmen uit de toekomst verhalen over de wijze waarop crises in onze tijd gebruikt kunnen worden om een andere toekomst te propageren.

Een voorbeeld is het laatste deel uit de video-serie *Years of Repair*. Die vertelt over onze recente geschiedenis, zoals de coronapandemie en de opkomst van de Black Lives Matter-beweging. Hoe hun slogan *'I can't breathe'* samenhangt met een biosfeer waar de zuurstof uit wordt onttrokken. Maar de serie verhaalt ook over onze nabije toekomst: over nieuwe pandemieën die in samenhang met extreme droogte, overstromingen en tsunami's miljoenen mensen op de vlucht drijven.

Maar deze keer besluiten mensen in cruciale beroepen, zoals bezorgers, schoonmakers en boeren, massaal te staken. Niet langer zijn de

Jonas Staal is kunstenaar en propagandaonderzoeker. Zijn nieuwste boek is *Climate Propagandas: Stories of Extinction and Regeneration* (MIT Press, 2024).

essentiële werkers bereid hun leven op te geven voor een kleine vermogende elite. Ditmaal leggen zij het systeem plat en eisen zij een nieuwe politieke orde, waarin de massale budgetten die gebruikt werden voor fossiele subsidies, gevangissen en het leger, ingezet worden voor gelijke lonen, duurzame voedselproductie en betaalbare woningen. Arbeid met weinig tot geen uitstoot van koolstofdioxide – zoals doceren en zorgwerk – wordt het fundament van een nieuw economisch model. Steeds meer werk wordt coöperatief georganiseerd, om zinloze beroepen als die van managers op te heffen en democratie naar de werkvloer te brengen. Koloniale reparaties worden afgekondigd die inheemse volkeren erkennen als de historische beschermers van water en land en als leiders voor een nieuwe ecologische politiek. En niet alleen menselijke arbeid, maar ook de arbeid van bijen en planten wordt nu politiek en juridisch erkend.

Waar crises in het verleden werden gekaapt door het 'rampenkapitalisme', dat Naomi Klein in detail heeft beschreven, worden crises in *Years of Repair* benut voor reparatie: reparatie van klassenverschillen, van koloniaal onrecht, en van banden tussen menselijke en niet-menselijke dieren en ons ecosysteem als geheel. Reparaties die ons toestaan te veranderen met het klimaat: van fossiel roofofkapitalisme naar een coöperatieve ecologische democratie.

Transformatieve klimaatpropaganda laat ons zien dat de wereld zoals we die kennen geen natuurlijk verschijnsel is. Zij is gevormd door bepaalde machten, en emancipatorische tegenmacht kan haar opnieuw vormen. De schilderende handen van Crabapple benadrukken dat: wij zien haar vergezichten scheppen van een toekomst die binnen handbereik ligt, maar die nog in afwachting verblijft tussen de wereld zoals die is en de wereld zoals wij die collectief kunnen organiseren. En die stap tot verwerkelijking lijkt vaak onvoorstelbaar, zeker in de schaduw van het oprukkende wereldwijde neofascisme in de vorm van Donald Trump en Javier Milei, van Giorgia Meloni, Viktor Orbán en Geert Wilders. Allen combineren zij een toxische combinatie van autoritarisme, racisme en het ontkennen van de klimaatcrisis. Allen trekken zij de zuurstof weg voor onze mogelijke werelden.

In dat licht is het besef van de oorsprong van het woord 'propaganda' behulpzaam. Dat woord komt uit de biologie en beschrijft de propagering (voortplanting) van dieren en planten. In onze tijd, waarin leven steeds onmogelijker wordt, is die betekenis nog relevanter: de propagering (verspreiding en vermenigvuldiging) van emancipatorische politieke en culture ideeën en vormen. Want juist nu hebben we bewegingen als Extinction Rebellion nodig, en *organizers* als Tometi, denkers als Klein, bestuurders als Ocasio-Cortez en kunstenaars als Crabapple. Om nieuwe verhalen en verbeeldingen te propageren van een wereld waarin betekenisvol overleven – en misschien zelfs *leven* – mogelijk is. ■